

Janusz Gręźlikowski

"Kościelne Prawo Procesowe.
Materiały i Studia", T. 3, red. Andrzej
Dzięga, Mirosław Wróbel, Lublin
2003 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 47/1-2, 289-296

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

***Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, t. III, Redakcja bp prof. dr hab. Andrzej Dzięga, ks. dr Mirosław Wróbel, Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu, Lublin 2003, 303 s.**

Niedawno ukazał się kolejny, trzeci już tom *Kościelnego Prawa Procesowego*, pod redakcją dziekana Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL biskupa prof. dra hab. Andrzeja Dzięgi i ks. dra Mirosława Wróbla, wydawany przez Katedrę Kościelnego Prawa Procesowego i Kościelnego Prawa Małżeńskiego i Rodzinnego KUL, w serii *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i Studia*. Warto go zaprezentować i przedstawić, gdyż podejmowana na jego łamach, problematyka odnosząca się do prawa małżeńskiego i rodzinnego oraz prawa procesowego jest ciągle aktualna i ważna. Wszyscy wierni mają prawo do dochodzenia i obrony przysługujących im w Kościele uprawnień, na właściwym forum kościelnym według przepisów prawa (zob. kan. 221 § 1 KPK). Jest to jedno z podstawowych uprawnień, którego realizację Kościół ma obowiązek umożliwić wiernym. To dochodzenie może odbywać się drogą administracyjną lub sądową. Aby możliwe było dochodzenie sprawiedliwości na drodze sądowej, społeczność kościelna winna zorganizować odpowiedni system sądownictwa, który byłby znany, dostępny, działający zgodnie z prawem i sprawiedliwie. Stąd możemy powiedzieć, że sądownictwo kościelne powinno spełniać w Kościele własne zadania, określone prawem kanonicznym. Są one ukierunkowane w konkretnych przypadkach na sprawiedliwe rozstrzygnięcie przedłożonych sędziemu spraw, niezależnie od ich charakteru. W kontekście tych zadań niezwykle ważna i istotna staje się określona normami prawa kanonicznego metoda, jaką dysponuje sędzia w rozpoznawaniu i rozstrzygnięciu przedkładanych mu spraw. Metoda ta jest w odniesieniu do poszczególnych spraw określana normami prawa procesowego, które nie tylko wskazują na konieczność dokonania wymaganych prawem czynności, ale także wprowadzają określone skutki prawne poszczególnych aktów. Kolejny tom *Kościelnego Prawa Procesowego* wychodzi naprzeciw potrzebom kanonistów i osób zawodowo zajmujących się kanonicznym prawem małżeńskim i polskim prawem rodzinnym oraz kanonicznym prawem procesowym, prezentując interesujące opracowania i przedłożenia z tego zakresu.

Prezentowany trzeci tom serii *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i Studia* jest przeglądowym spojrzeniem na niektóre zagadnienia prawa małżeńskiego oraz odnoszącego się m.in. do spraw małżeńskich norm prawa procesowego, uwzględniających zarówno aspekty prawa kościelnego, jak też prawa polskiego. To ostatnie stało się bliższe kanonicznemu prawu małżeńskiemu wraz z wejściem w życie Konkordatu, który spowodował wspólną refleksję nad problematyką prawa małżeńskiego i rodzinnego obu gałęzi prawa. Redaktorzy całość prezentowanego

w tym tomie materiału podzielili na dwa bloki tematyczne, poprzedzone *spisem treści* (s. 5-6) i *słowem wstępnym* (s. 7-8). Pierwszy obejmuje studia nad prawem małżeńskim i rodzinnym zarówno w płaszczyźnie prawa kanonicznego, jak prawa polskiego i zawiera siedem artykułów (s. 11-185). Drugi blok zawiera opracowania (sześć) z zakresu prawa procesowego (s. 189-303), w tym studia nad zagadnieniami o charakterze czysto teoretycznym, jak też niektóre kwestie praktycznie związane z orzecznictwem w sprawach małżeńskich, a także inne aspekty szerszej rozumianego prawa procesowego.

Pierwszy blok tematyczny otwiera ubogacające merytorycznie przedłożenie ks. prof. dra hab. Edwarda Góreckiego nt. *Poważny brak rozeznania oceniającego jako tytuł nieważności małżeństwa* (s. 11-24). To ważne zagadnienie zawarte w normie kan. 1095 n. 2 KPK Autor ukazał z historycznego i dogmatyczno-prawnego punktu widzenia. Ujął je w następujących kwestiach: zarys ewolucji zagadnienia, geneza dzisiejszej normy kodeksowej, istota i przedmiot rozeznania oceniającego, wpływ braku rozeznania oceniającego na ważność zgody małżeńskiej. Zdaniem Księdza Profesora *stosowanie w praktyce tytułu nieważności małżeństwa wynikającego z braku rozeznania oceniającego nie jest zadaniem łatwym. Dowodzi tego ciągle wracanie do tego zagadnienia z poczuciem niedosytu z dotychczasowych refleksji i z nowymi pytaniami kanonistów [...] Jest to zrozumiałe dlatego, iż chodzi o coś, co dotyczy spraw żywych i niepowtarzalnych osób – nupturientów, które winny być analizowane w świetle stale pogłębionej refleksji teologicznej i najnowszych wyników wiedzy psychologicznej i psychiatrycznej*. Opracowanie wnosi wiele odkrywczych myśli i spostrzeżeń w interpretacji rozeznania oceniającego do zawarcia małżeństwa.

Piotr Kasprzyk (KUL) jest autorem artykułu zatytułowanego *Separacja – rozwój instytucji w prawie polskim* (s. 25-47). Prezentuje on separację jako jedną z instytucji prawnych mających na celu ochronę małżeństwa w sytuacji kryzysowej. Najpierw ukazuje trudną drogę do jej uchwalenia, a następnie, skrótowo, samą treść ustawy i przebieg postępowania separacyjnego. Postuluje pewne modyfikacje obecnie obowiązującej ustawy o separacji i stwierdza, że instytucja separacji jest rozwiązaniem pożądanym o czym świadczą liczne głosy osób pragnących jej orzeczenia. Ponadto – zdaniem Autora – instytucja separacji pozwala na przeprowadzenie w jednym postępowaniu kilku spraw, które do tej pory musiały być oddzielnie prowadzone. Szkoda, że Autor nie podzielił treści swego przedłożenia na tematyczne punkty, wtedy byłby bardziej czytelny.

Brak rozeznania oceniającego. *Problemy interpretacyjne* to kolejny tekst, którego Autorem jest ks. Marian Kowalski (KUL). Opracowanie jest kontynuacją pierwszego przedłożenia, aczkolwiek ujmuje to zagadnienie z innego punktu widzenia. Otóż omawia brak rozeznania oceniającego w podwójnym aspekcie: obiektywnym i subiektywnym. Ten pierwszy to zwrócenie uwagi na niepowtarzalną identyczność

i godność samej osoby współkontrahenta, jak i na wagę istotnych praw i obowiązków małżeńskich odnoszących się do przedmiotu formalnego zgody małżeńskiej, wobec którego aktywność władz psychicznych powinna zachować należną proporcję. Aspekt subiektywny ujmowany jest pod kątem stanu psychicznego samego kontrahenta, do którego to stanu sprowadzają się dysfunkcje w sferze poznawczej, wolitywnej i emocjonalnej. W perspektywie tych dwóch aspektów Autor wskazuje i omawia niektóre problemy i trudności interpretacyjne. Jest to opracowanie analityczne i praktyczne dla pracowników trybunałów kościelnych rozstrzygających z tego tytułu sprawy małżeńskie, wyjaśniając wiele trudnych problemów z tym związanych. Wskazuje jednocześnie na elementy, które są ważne w udowodnieniu poważnego braku rozeznania oceniającego.

W czwartym artykule tego bloku tematycznego znajdujemy omówienie *Małżeństwa w świetle norm pierwszego synodu diecezji drohiczyńskiej z 1997 roku* (s. 73- 104) autorstwa ks. Mirosława Łaziuka (KUL). W siedmiu punktach Autor referuje problematykę i zagadnienia związane z instytucją małżeństwa w uchwałach ostatnio odbytego pierwszego synodu drohiczyńskiego. *We wprowadzeniu* przedstawia diecezję drohiczyńską i zarysowuje cel swojego przedłożenia jakim jest omówienie norm prawnych i zasad duszpasterskich dotyczących małżeństwa obowiązujących w diecezji drohiczyńskiej, a wynikających z uchwał synodu. Następnie omawia dalsze i bezpośrednie przygotowanie do małżeństwa, problem małżeństw mieszanych, miejsce zawierania i liturgię sakramentu małżeństwa i duszpasterstwo rodzin. *W uwagach końcowych* Autor podsumowuje swoje badania zauważając, że uchwały ostatniego synodu drohiczyńskiego są sięganiem do źródeł i ukazywaniem prawodawstwa diecezji drohiczyńskiej w pełnej dynamice rozwoju historycznego, gdyż odwołują się do norma prawnych synodu diecezji podlaskiej z 1923 roku i pierwszego synodu diecezji pińskiej z 1929 roku, z których to diecezja drohiczyńska powstała. Opracowanie ks. Łaziuka jest przyczynkiem do dalszej pracy badawczej i szerszego ujęcia problematyki prawnej związanej z małżeństwem i rodziną w diecezji drohiczyńskiej.

Interesujące i aktualne w swej treści opracowanie nt. *Skutki kanoniczne pozostawania katolika w związku niesakramentalnym* zaprezentowała Elżbieta Szczot (KUL). W oparciu o ustawodawstwo kościelne, dokumenty papieskie i nauczanie Stolicy Apostolskiej Autorka ukazuje sytuację prawną w Kościele osób rozwiedzionych i żyjących w związkach niesakramentalnych. Wstępem do opisanego zagadnienia jest ukazanie, w oparciu m.in. o najnowsze dane statystyczne i informacje Rządowej Rady Ludnościowej, współczesnych problemów małżeństwa i rodziny. Dane te, wskazujące na poważny kryzys współczesnego małżeństwa i rodziny, są niepokojące i wymagają wyteżonej pracy Kościoła, troski państwa i innych instytucji na rzecz małżeństwa i rodziny. Sytuacja ta jest tym bardziej trudna i bo-

lesna, gdyż – jak zauważa E. Szczot – *opinia publiczna darzy nieraz większym szacunkiem osoby, które osiągnęły powodzenie w życiu zawodowym, niż te, które są dobrymi matkami i ojcami* (s. 109). W punkcie drugim swego opracowania Autorka przedstawia rodzaje związków niesakramentalnych. W oparciu o encyklikę Jana Pawła II *Familiaris consortio*, wymienia trzy grupy takich związków, do których należą: 1. osoby, które po rozwodzie cywilnym, przy trwaniu ich małżeństwa sakramentalnego, związały się ponownie w formie cywilnej; 2. osoby, które żyją razem bez żadnej uznanej publicznie więzi instytucjonalnej, czy to cywilnej, czy religijnej, czyli pozostający w rzeczywistych wolnych związkach oraz w tzw. małżeństwach na próbę; 3. Katolicy związani tylko kontraktem cywilnym, czy to ze względów ideologicznych, czy praktycznych. Odrębną grupę stanowią osoby, które po ważnie zawartym małżeństwie sakramentalnym rozwiodły się i nie zawarły ponownie związku małżeńskiego cywilnego. Do tych grup Autorka zalicza także – aczkolwiek w aspekcie tylko prawnym – osoby żyjące w nieważnym małżeństwie, oczywiście z punktu widzenia prawa kościelnego. Po tych wyjaśnieniach Autorka pokrótce podaje i wyjaśnia pojęcia wyliczonych wcześniej rodzajów związków niesakramentalnych. Po czym skutki prawne w aspekcie sakramentalnym i pozasakramentalnym w odniesieniu do osób, które w takich związkach pozostają. Opracowanie oparte jest dość gruntownie na źródłach i licznych opracowaniach i może stać się ciekawym przedmiotem lektury.

Ks. Mirosław Wróbel (KUL) jest autorem artykułu podejmującego *Problem zawarcia małżeństwa warunkowego ze skutkami cywilno-prawnymi w Polsce* (s. 129-143). To ciekawe merytorycznie opracowanie analizuje, w kontekście Instrukcji Episkopatu Polski dla duszpasterzy w sprawie małżeństwa konkordatowego, sytuacja umożliwiająca – w wyjątkowych przypadkach – zawarcie małżeństwa tylko kanonicznego bez skutków cywilnych. Małżeństwa takie mogą być zawierane za zgodą ordynariusza miejsca. Może on zezwolić na zawarcie takiego małżeństwa z ważnych powodów pastoralnych. Najczęściej są nimi względy ekonomiczne. Autor stawia jednak tezę, iż jednym z takich powodów i przyczyną, dla których nupturienicy chcą zawrzeć małżeństwo bez skutków cywilnych, może być fakt zawarcia małżeństwa warunkowego. Po krótkim wprowadzeniu ks. Wróbel w czterech punktach ukazuje poszczególne elementy swego opracowania, a więc: możliwość zawarcia małżeństwa warunkowego w świetle prawa kanonicznego, problem zawarcia małżeństwa warunkowego w świetle prawa polskiego i skutki prawne negatywnej weryfikacji warunku. W ostatnim punkcie sformułował wnioski i propozycje. Stwierdza, ażeby odradzać zawarcie małżeństwa warunkowego w ogóle. Jeżeli już ktoś decyduje się na małżeństwo warunkowe, to powinno ono być zawierane jako konkordatowe, za zgodą ordynariusza miejsca. Przypomina jednocześnie konkretne obowiązki i zadania na płaszczyźnie prawnej jakie winni spełnić nupturienicy oraz

duszpasterze. Zauważa i prosi, aby tego zagadnienia, ze względu na ewentualne skutki cywilno-prawne małżeństwa, nie lekceważyć.

Ostatnim przedłożeniem pierwszego bloku tematycznego jest dość obszerny artykuł ks. Tadeusza Żurka (KUL) z zakresu procesowego prawa małżeńskiego, zatytułowany *Wpływ stadiów odurzenia alkoholowego na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa* (s. 145-185). Rozważania Autora dotyczą wpływu różnych stadiów odurzenia alkoholowego (lekkie, średnie i głębokie) na zdolność osoby do wyrażenia zgody małżeńskiej. Zostały zrealizowane w następujących punktach: wprowadzenie, kliniczny obraz stadiów odurzenia alkoholowego, problem oceny ważności zgody małżeńskiej w świetle uwarunkowań poszczególnych stadiów odurzenia alkoholowego, problem dowodzenia nieważności małżeństwa ze względu na odurzenie alkoholowe, wnioski. Oprócz wątku dogmatyczno-teoretycznego znajdujemy w przedłożeniu ks. Żurka wątki bardzo praktyczne, które są przydatne dla pracowników trybunałów kościelnych w orzekaniu nieważności małżeństwa z tytułu alkoholizmu. Przeprowadzone przez Autora analizy doprowadziły go do wniosku, iż w przypadku alkoholizmu, znaczenie dla kanonicznego prawa procesowego mają przede wszystkim stany upojenia średniego i ciężkiego, które wskutek towarzyszących im zaburzeń neurologicznych i psychicznych mogą uniezdatniać osobę do dokonywania aktów ludzkich, w tym do ważnego wyrażenia zgody małżeńskiej. Powstająca na tym tle nieważność małżeństwa może być orzekana z tytułu kan. 1095 n. 1 lub 2, zawsze w drodze rozstrzygnięcia każdego przypadku indywidualnie, z zastosowaniem szczegółowych wskazań odnośnie rangi dowodu z przyznania sądowego strony i waloru opinii biegłego.

Drugi blok tematyczny obejmujący prawo procesowe otwiera wnikliwy i pełen ubogacającej treści artykuł biskupa prof. dra hab. Andrzeja Dzięgi, dziekana Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, zatytułowany *Problem skuteczności opinii biegłego prywatnego w kanonicznym procesie spornym* (s. 189-208). Stanowi on wielopłaszczyznowe, teoretyczno-praktyczne, omówienie dowodu z opinii biegłego, który jest analogiczny do innych środków dowodowych, a jednocześnie różni się od nich co do przebiegu, jak i co do skuteczności. Jedną z istotnych różnic jest konieczność podjęcia szczegółowego dialogu intelektualnego pomiędzy sędzią i wprowadzonym do procesu biegłym. Jest to tym bardziej ważne przedłożenie, gdyż – jak zauważa to Ksiądz Biskup – w procesach zbyt małą rolę przywiązuje się do posługi biegłych prywatnych, niezwykle silnie akcentując jednocześnie opinie przedstawione przez biegłych sądowych. W kontekście tak postawionego problemu Autor omawia zagadnienie wprowadzenia dowodu z opinii biegłego prywatnego do postępowania procesowego, zachęcając do korzystania z tej prawnej możliwości. Następnie opisuje szczegółowe zadania biegłego prywatnego w procesie, które sprowadzają się do dwóch zasadniczych ról: obecności w czasie

sporządzania opinii przez biegłego sądowego oraz sporządzanie na zlecenie strony odrębnej opinii sądowej. Po wykonaniu zleconego zadania biegły prywatny jest obowiązany przedłożyć sędziemu przygotowaną relację. Autor analizuje tutaj przepisy prawa procesowego w tym względzie, wyjaśnia jakie kryteria taka opinia powinna spełniać i jednocześnie umiejscawia ją w sędziowskiej ocenie. Zauważa, że opinia biegłego prywatnego ułatwia późniejszą sędziowską ocenę samego dowodu. Artykuł jest kopalnią wiedzy dla sędziów kościelnych, bardzo przydatny od strony procesowej.

Drugie przedłożenie tej części stanowi opracowanie ks. prof. dra hab. Stanisława Paździora (KUL) ukazujące *separację w orzecznictwie Sądu Biskupiego w Lublinie* (s. 209-221). Wartość tego artykułu polega na tym, iż w opracowaniach kanonistycznych znajdujemy omówienie wielu wyroków trybunałów kościelnych orzekających nieważność małżeństwa z różnych tytułów. Nie spotyka się natomiast omówienia orzecznictwa w kwestii separacji. Stało się to tak dlatego, iż w trybunałach sądów kościelnych w Polsce jest ona bardzo rzadko orzekana. Stąd aktualność i znaczenie tego tematu, chociażby ze względu na wejście w życie instytucji separacji w prawie polskim. Autor omawia po kolei zagadnienia odnoszące się do procesu separacyjnego bez udziału strony pozwanej i z udziałem strony pozwanej potwierdzającej zarzuty, separację na prośbę obu stron, proces separacyjny z powodu zdrady małżeńskiej, proces separacyjny przy zaprzeczeniu zarzutów przez stronę pozwaną oraz oddalenie skargi separacyjnej. W podsumowaniu znajdujemy wiele cennych i ważnych uwag praktycznych, zresztą cały tekst jest zredagowany pod takim kątem.

Postępowanie w sprawie o separację na podstawie zmian dokonanych w Kodeksie postępowania cywilnego ustawą z dnia 21 maja 1999 roku wprowadzającą do polskiego prawa instytucję separacji (s. 223-237), to tytuł artykułu autorstwa Piotra Banacha i Cezarego Gromadzkiego (KUL). Autorzy przedstawili w swoim tekście przebieg postępowania o separację na żądanie jednego z małżonków, na zgodny wniosek małżonków oraz o zniesienie separacji. Jest to swoisty komentarz do przepisów ustawy o separacji, ułatwiający zrozumienie postępowania w trybie procesowym (jeżeli wniosek składa tylko jedna strona) lub nieprocesowym (jeżeli do sądu wpłynie zgodny wniosek małżonków nie posiadających wspólnych małoletnich dzieci), jak też ukazujący możliwość zniesienia separacji przez sąd.

Marta Greszata jest autorką ciekawego teoretycznego opracowania nt. *Problem kontrydiktoryjności w kanonicznym postępowaniu o nieważność małżeństwa* (s. 239-258). Przedłożenie podejmuje szczegółową kwestię pojawiającą się w badaniach i analizach nad faktycznym rozumieniem oraz teoretyczną strukturą kanonicznego postępowania o nieważność małżeństwa. Jest przyczynkiem ukazującym z jednej strony spojrzenie na strony procesowe, ich prawa i obowiązki, a z drugiej strony są to rozważania – jak mówi tytuł – na temat kontrydiktoryjności postępo-

wania w sprawach o nieważność małżeństwa, które należy do istoty tego postępowania. Autorka umiejętnie ukazała również faktyczny i formalno-prawny kontekst oraz naturę prawną pojawiającego się pytania o ważność małżeństwa, o formalne i faktyczne elementy samej kontradycji oraz o jej procesowe skutki.

Następnie, dość obszerne przedłożenie, autorstwa ks. Mariana Stepulaka (KUL), podejmuje mało znany i słabo opracowany temat *Specyfiki relacji psychologa – strony procesowe w sprawach dotyczących stwierdzenia nieważności małżeństwa* (s. 259-288). Autor w sposób przystępny i merytorycznie interesujący zaprezentował podstawowe problemy etyczno-zawodowe związane z relacjami biegły psychologa – strony procesowe. Według Autora, relacje te mają charakter asymetryczny. Jednakże psycholog może tę relację wykorzystać w niewłaściwy sposób. Może bowiem manipulować stroną procesową lub ją stygmatyzować, przez co strona może ponieść moralne krzywdy. Drugim istotnym elementem relacji personalnych, które są przez Autora analizowane, jest problem tajemnicy zawodowej, a także kwestia poszanowania autonomii i prywatności stron procesowych, szczególnie wobec zeznań i badań dotyczących trudności życia seksualnego. Ostatnim elementem prezentacji jest przedstawienie przypadków stron procesowych z własnej praktyki biegłego psychologa, które miały trudności związane z zaburzeniami czy też patologiami życia psychoseksualnego. Wnikliwe i przeprowadzone ze znanstwem opracowanie może służyć jako materiał przedstawiany do studiowania dla wszystkich biegłych sądowych zatrudnianych przez sądy biskupie. Zapewne może przysłużyć się do uświadomienia i zwrócenia uwagi biegłych na problemy etyczno-zawodowe w posłudze jaka pełnią na rzecz trybunałów.

Ks. Ambroży Skorupa SDS (KUL) zamieścił artykuł zatytułowany *Kompetencje wyższego przełożonego zakonnego i jego rady w procesie wydalenia z instytutu zakonnego* (s. 289-303). Autor przedstawił i omówił sytuację dotyczącą przebiegu procedury o wydalenie osoby zakonnej z instytutu, która składa się z wielu etapów. Ukazał to w następujących punktach: rodzaje wydalenia, decyzję wydalenia, wydalenie z instytutu jako karę kościelną, radę przełożonego najwyższego a trybunał kolegialny i sytuację oskarżonego. Wykazał, że ważnym w omawianej kwestii jest ustalenie przyczyn wydalenia, od czego ono zależy. Może to być wydalenie *ipso facto*, wydalenie obligatoryjne czy fakultatywne. Równocześnie przedstawił rolę kompetentnych przełożonych oraz ich rad w podejmowaniu decyzji na poszczególnych etapach. Na każdym z tych etapów oskarżony o popełnienie przestępstwa i zagrożony wydaleniem z instytutu ma prawo do obrony. Decyzję o wydaleniu podejmuje przełożony najwyższy z głosem kolegialnym swojej rady i decyzję potwierdza dekretem. Każdy dekret wydalający wymaga zatwierdzenia ze strony Stolicy Apostolskiej (instytut na prawach papieskich) albo biskupa diecezjalnego (instytut na prawach diecezjalnych). Opracowanie może posłużyć jako pomoc w prowadzeniu

procedury wydalenia osoby zakonnej z instytutu, jednocześnie ukazuje kompetencje osób podejmujących decyzje o nałożeniu kary kościelnej.

Z uznaniem należy ocenić zaprezentowany kolejny tom *Kościelnego Prawa Procesowego*, który podejmuje ciekawą i aktualną problematykę, a od strony merytorycznej zawiera wielkie bogactwo treści z zakresu prawa małżeńskiego i rodzinnego oraz prawa procesowego. Niektóre opracowania mają charakter czysto teoretyczny, inne praktyczny i bardzo przydatny w sądownictwie kościelnym, jeszcze inne nowatorski w polskiej literaturze kanonistycznej. Należy pogratulować Redaktorom tomu, jak i Autorom poszczególnych opracowań, które prezentują właściwy poziom naukowy i przyczyniają się do lepszego poznawania prawa małżeńskiego, rodzinnego i procesowego przez studentów, praktyków i teoretyków prawa i prawa kanonicznego. Tym bardziej jest to ważne, gdyż często brak jest czasu i energii na pogłębioną refleksję naukową. Opracowania zaś tego typu pobudzają do bliższego spojrzenia i analizy podejmowanych przez Autorów zagadnień i wykorzystania ich do celów praktycznych związanych z orzecznictwem.

ks. Janusz Gręźlikowski

Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924-1948. Wydanie i opracowanie Jerzy Myszor i Jan Konieczny, Katowice (Księgarnia św. Jacka) 2003, ss. 288.

Zarówno Sługa Boży August H l o n d – salezjanin; administrator apostolski polskiej części Śląska; pierwszy biskup diecezji katowickiej, zaś następnie metropolita Poznania, Gniezna i Warszawy; Prymas Polski i Kardynał – jak i abp. Józef Feliks G a w l i n a – sekretarza generalny Ligi Katolickiej na Śląsku; redaktor naczelny „Gościa Niedzielnego”; organizator i dyrektor Katolickiej Agencji Prasowej w Warszawie; biskup połowy Wojska Polskiego; ordynariusz polskiej ludności cywilnej rozproszonej w czasie II wojny światowej w krajach Azji, Afryki i Australii, zaś po wojnie ordynariusz dla Polaków w Niemczech i Austrii; protektor polskiego wychodźstwa – odegrali niepoślednią rolę w historii Kościoła i Polski. Działalność i współpraca tych dwóch hierarchów miała znaczący wpływ na kształtowanie się życia religijnego Polaków – zarówno w Ojczyźnie jak i poza jej granicami – oraz dzieje II Rzeczypospolitej. Specyficznym materiałem dokumentującym ich życie i działalność są napisane przez nich listy.

Zachowane listy obydwóch dostojników kościelnych znajdują się w kilku archiwach, z których wyodrębniono zbiory korespondencji H l o n d-G a w l i n a, tj.